XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi
25-27 MAYIS 2016
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
ZİRAAT FAKÜLTESİ
TARIM EKONOMİSİ BÖLÜMÜ

TRA1 DÜZEY2 BÖLGESİNDE DEVLET TEŞVİK VE DESTEKLERİNDEN FAYDALANAN SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNİN SERMAYE DURUMUNUN İNCELENMESİ

Emine AŞKAN[1] Vedat DAĞDEMİR[1]

emine_askan@hotmail.com dagdemir@atauni.edu.tr

[1]Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240, Erzurum.

ÖZET

Tarımsal üretimde kullanılan kaynakların verimliliğini arttıran temel üretim faktörlerinden biri de sermayedir. Tarımda birim alandan daha fazla ürün elde etmek ve hayvan başına verimi arttırmak için daha entansif ve rasyonel çalışılması gerekmektedir. İşletmecinin bunları gerçekleştirmesi, gelirini arttırabilmesi ve iş gücü verimliliğini yükseltebilmesi için yeterli ve dengeli bir sermayeye ihtiyaç vardır. Risk ve belirsizliklerle dolu tarım sektöründe işletmelerin başarısını ve sürekliliğini sağlamak açısında devletin destek ve teşvikleri işletmeye düzenli gelir sağlamak açısından da son derece önemlidir.

Bu çalışmada TRA1 Düzey 2 kapsamında yer alan Bayburt, Erzincan ve Erzurum illerinde Türkiye şartlarında büyük işletme grubuna giren 26-50 baş hayvana sahip süt sığırcılığı yapan tarım işletmelerinin analizi yapılmış, sermaye yapısı ortaya konulmuştur. Veriler 2014 üretim yılına aittir. Oransal örnek hacmi kullanılarak 14'ü Bayburt, 57'si Erzincan ve 111'i Erzurum olmak üzere çiftçilerle toplam 182 adet anket yapılmıştır. Çalışmada işletmelerin ekonomik analizleri yapılarak fonksiyonlarına göre sermaye yapıları ortaya konmuş, aktif – pasif denkliği belirlenmiştir. İşletmelerin Gayri Safi Hasıla, Saf Hasıla, Tarımsal Gelir, Net Çiftlik Geliri, Rantabilite Faktörü ve Brüt Marjı hesap edilerek yorumlamalar yapılmış gerekli önerilerde bulunulmuştur.
Anahtar kelimeler: sermaye, tarım, süt sığırı, ekonomik analiz

Evaluation of capital conditions of dairy production livestock farms benefiting from public financial supports in TRA1 Region

ABSTRACT

Capital is among the factors increasing productivity of the sources used in agricultural production. More intensive and rational works should be carried out to get higher rate of products per unit area and animal. Farmers need balanced and regular capital to increase income and labour productivity. Financial supports provided by government is important to make the success of farms sustainable in agricultural sector full of risks and uncertainties.

In the present study, farms sheltering 26 – 50 livestock animals and accepted to be large scale facility in TRA1 NUTS II Region covering the provinces of Bayburt, Erzincan and Erzurum are analysed and capital structures tried to be determined. Data belongs to 2014 production year. By considering rational sampling volume, totally 182 questionnaire forms were completed by farmers (14 in Bayburt, 57 in Erzincan and 111 in Erzurum). Economic analyses were conducted on the facilities and their capital structures were determined according to their functions and active – passive balance was also determined. Gross domestic product, net product, agricultural income, Net farm income, Rantability factor and gross margin were calculated and commented by offering some suggestions.
Keywords: capital, agriculture, dairy livestock, economic analysis

1.GİRİŞ

Tarımsal üretimde arazi, emek ve müteşebbisle birlikte dört ana üretim faktöründen biri olan sermaye, üretimde kullanılan arazi ve insan işgücü haricinde kalan bütün malları (makine ve ekipman, hayvanlar, malzeme, binalar ve para) kapsayan bir üretim faktörüdür (Aksöz, 1972). İnsanın üretimde emeğe yardımcı olarak kullandığı, fakat kendileri de üretilmiş olan her şey sermayedir (Türkay, 1990).

Üretim tekniği bakımından sermaye, doğal kaynakların ve emeğin ekonomik faydasını ve verimini artıran bir araç olarak görülmektedir. Tamamen doğal kaynaklardan ve insan gücünden yararlanılarak yapılan üretimde doğadan sınırlı ölçüde yararlanılmış ve emeğin verimi düşük kalmıştır. Bu iki kaynağın yanında üretimde bazı araçlar kullanıldığı zaman gerek doğal kaynaktan gerekse insan işinden daha çok yararlanıldığı anlaşıldıktan sonra üretimde sermaye adı verilen araç ve gereçler kullanılmaya başlanmıştır (Karagölge, 1987).

İşletmelerin başarısında sermayenin miktarı kadar sermayeyi oluşturan unsurların dağılımı, yani sermaye yapısı da önemlidir. İşletmelerin tipi ve büyüklüğüne göre değişmekle birlikte bir işletmenin normal çalışabilmesi için o işletmede muhtelif sermaye türlerinin belli oranda bulunması lazımdır (Aksöz, 1972).

Türkiye tarım işletmelerinde aktif sermaye içinde en büyük pay arazi sermayesine aittir. Bunun sebebi toprak sermayesinin diğer sermaye gruplarına göre fazla olmasıdır. Bu durum ekstansif tarımın bir göstergesidir. Birim araziye sermaye kullanımı yoğun değildir (Cinemre, 1999). Türkiye'de arazi sermayesinin işletme sermayesinden daha fazla olmasının diğer nedenleri arasında; para sermayesi ile malzeme sermayesinin sağlıklı olarak tespit edilememesi, arazinin sosyal prestij vasıtası olması, çiftçiliğin hayat tarzı olarak benimsenmesi nedeniyle arazi değerlerinin toprağın üretim kapasitesinin çok üzerinde olması sayılabilir (Cinemre ve ark., 1995).

2.MATERYAL VE YÖNTEM

2.1.Materyal

Araştırmanın ana materyalini, TRA1 Düzey 2 bölgesi kapsamında yer alan işletmelerden anket yoluyla toplanan birincil verileri oluşturmaktadır. İkincil veriler ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının İl müdürlükleri veteriner kayıt sisteminden ve damızlık sığır yetiştirici birliğine üye kayıtlarından elde edilmiştir.

2.2.Yöntem

2.2.1. Örnekleme Aşaması

Çalışmada TRA1 Düzey2 kapsamında 2014 yılına ait süt sığırcılığı işletmeleri ve hayvan sayıları dikkate alınarak 26-50 baş hayvana sahip tarım işletmelerinin devlet teşvik ve desteklemelerinden faydalandığı ve büyük işletme grubunu oluşturduğu varsayılmıştır.

Örnek hacminin belirlenmesinde; Oransal örnek hacmi formülü kullanılarak çiftçilere uygulanacak anket sayısı belirlenmiştir (Miran 2003).

$$n = Np(1-p)/(N-1)\sigma_{px}2\ + p(1-p)$$

n= örnek hacmi, N_p =ana kitle, P=üzerinde çalışılan özelliğin ana kitledeki oranı, σ_{Px}^2=varyansdır. Elde edilen verilere göre TRA1 Düzey 2 bölgesi kapsamında 182 anket sayısı %5 hata payı ve %95 güven aralığında belirlenmiştir. Araştırma alanı içerisindeki illerde hayvancılık işletmelerindeki hayvan sayılarındaki değişkenlik birbirinden farklı olduğu için her bir ilde yapılacak anket sayısı, oranları ölçüsünde illere göre Erzurum'da 111, Erzincan'da 57 ve Bayburt'da 14 olarak hesap edilmiştir.

2.2.2.Verilerin Dökümü ve Analizinde Uygulanan Yöntem

Anket verileri esas alınarak; aile işgücü potansiyeli nüfusun farklı yaş grupları ve cinsiyeti dikkate alınarak erkek iş birimine çevrilmiştir (Karagölge, 1996; Dağdemir, 2005). Çalışmada işletmelerin süt sığırcılığı üretim dalında dönemsellik söz konusu olmadığı için işgücü 365 gün olarak alınmıştır. İşletmelerde sermaye unsurları tarım muhasebesine uygunluğu nedeniyle fonksiyonlarına göre tasnif edilmiştir (Kızıloğlu 1989; Karagölge vd 1995).

Toprak sermayesinin kıymeti belirlenirken piyasa fiyatı ve çiftçi beyanı dikkate alınmıştır. Arazi değerine kiraya veya ortağa tutulan arazinin değeri de dahil edilmiştir.

Alet makine ve bina varlığı yeniden maliyet yöntemine göre değerlendirilmiştir (Kızıloğlu 1989).

Nebat sermayesi, işletmelerde meyveli ve meyvesiz ağaçlar ile tarla demirbaşından meydana gelmektedir. Tarla demirbaşı'nın ve meyveli ve meyvesiz ağaçların kıymet takdir edilirken tarla üzerinde çok yıllık bitkiler dışında, hasadı yapılmamış ürün bulunmadığı için çok yıllık bitkilerin tesis masraflarının o yıla düşen payları tarla demirbaşı kıymeti olarak kabul edilmiştir (Kızıloğlu 1989). Bitki varlığının kıymet takdirinde; yeni tesisler için, çıplak toprak kıymeti hariç olmak üzere tesis masrafları, tarla demirbaşı için maliyet masrafları esas alınmıştır. Meyvelik alanlarda, meyve bahçesinin değerinden çıplak toprak kıymeti düşüldükten sonra kalan değer hesaplanmıştır. Meyvesiz ağaçlar ise yerindeki odun kıymeti üzerinden değerlendirilmiştir (Peker 1997).

Hayvan varlığının Büyük Baş Hayvan Birimi (BBHB)'ne dönüştürülmesinde hayvan nevi katsayıları kullanılmıştır (Karagölge 2001, Dağdemir 2005). Hayvan varlığı değerlendirilirken işletme dışından satın alınanlarda maliyet bedeli (satın alma bedeli ve işletme avlusuna getirilinceye kadar yapılan masraflar toplamı), işletmede yetiştirilenlerde ise emsal bedeli dikkate alınmıştır (Gülten,1994).

Amortisman hesabında dikkate alınan ekonomik ömürler inekte 7 yıl, süt sağım makinesinde 10 yıl, binalarda ise 50 yıl olarak belirlenmiştir (Gülten, 1994).

Malzeme-mühimmat sermayesinin belirlenmesinde; işletme dışından temin edilenler için satın alma bedelleri, işletmede üretilenler için çiftlik avlusu fiyatları esas alınarak değerlendirme yapılmıştır (Erkuş, 1976)

Para sermayesinin belirlenmesinde işletmeci beyanlarına itibar edilmiştir (Demirci, 1978).

Yıllık faaliyet sonuçları olarak gayri safi üretim değeri (GSÜD), gayri saf hasıla (GSH), işletme masrafları, brüt kâr, saf hasıla, tarımsal gelir hesaplanmıştır. GSÜD, işletmelerde elde edilen bitkisel ve hayvansal ürün miktarının çiftçi eline geçen ürün fiyatlarıyla çarpılması sonucunda bulunmuştur. GSÜD'ne işletme dışı tarımsal gelir ve konut kira bedelinin ilave edilmesi ile GSH bulunmuştur. İşletme dışı tarımsal gelir, işletmelerin insan ve makine güçlerinin işletme dışındaki tarımsal işlerde değerlendirilmesi ve Çiftçi Kayıt Sistemi sonucunda doğrudan gelir desteği ödemelerinin toplamından oluşmaktadır.

İşletme masraflarını oluşturan unsurlar; işçilik, cari masraflar, envanter kıymetindeki eksilmeler ve amortismanlar olmak üzere dört grupta incelenmiştir.

İşletme faizleri, yabancı sermaye için hesaplanan değil, incelenen işletmelerin faaliyet döneminde yaptığı gerçek faiz ödemeleridir. Kira bedelleri ise işletmelerin kiraya ve ortağa tuttukları araziler ve kiraladıkları binalar için yaptıkları ayni ve nakdi ödemelerden oluşmaktadır.

Envanter kıymetindeki artışlar, nebat sermayesi ve hayvan sermayesinde meydana gelen artışlardan oluşmaktadır (Kızıloğlu 1989). Süt sığırcılığı üretim dalının brüt üretim değeri; satılan ve evde çeşitli süt ürünlerine dönüştürülen ürünlerin satış değeri, prodüktif demirbaş kıymet artışı (PDKA) ve gübre değerinin toplamından oluşmuştur (Erkuş ve ark., 1996; Kıral ve ark., 1999). Prodüktif demirbaş kıymet artışının (PDKA) hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır (Kıral ve ark., 1999). PDKA= (Dönem sonu sürü değeri+satılan hayvanların değeri+kesilen hayvanların değeri)-(sene başı sürü değeri+satın alınan hayvanların değeri)

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

İncelenen işletmelerde, TRA1 Düzey 2 Bölgesinde işletme başına ortalama nüfus 2.50 erkek, 2.67 kadın olmak üzere toplam 5.17 kişidir. TRA1 Düzey 2 bölge kapsamında işletme nüfusunun %51.64'ü kadın, %48.36'si erkek nüfusdan oluşmaktadır. Türkiye ortalamasında %50.2'si kadın, %49.8'ini erkek nüfusu oluşturmaktadır (Anonim, 2013). Nüfusun büyük bir bölümünü, 15-64 yaş grubu nüfus oluşturmaktadır (%56.09). Bu durum işletmelerin işgücü kapasitesi yönünden olumludur. Genel olarak işletmecilerin yaş ortalaması yaklaşık 51.22 olup öğrenim süreleri ortalama 6 yıldan ibarettir. Ayrıca yaklaşık 28 yıllık bir üretim deneyimine sahip olan işletmecilerin uzun yıllardır süt sığırcılığı yaptığı söylenebilir. İncelenen işletmelerde işletme başına düşen toplam işgücü 2.02 EİB'dir. . Buna göre işletmeler süt sığırcılığı üretim dalı ile ilgili olarak TRA1 kapsamında 689.85 EİG kullanıldığı belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde hayvan varlığı BBHB cinsinden Bayburt, Erzincan, Erzurum ve TRA1 için sırası ile 25.78, 31.01, 32.91 ve 31.70, sağmal inek sayısı ise BBHB cinsinden sırası ile 14.14, 16.72, 16.50 ve 16.39'dur.

3.1. Sermaye

3.1.1. Aktif Sermaye

İncelenen işletmelerde aktif sermayeyi oluşturan varlıkların çeşitleri ve oranları Çizelge 1'de verilmiştir. Arazi sermayesinin aktif toplamına oranı Bayburt, Erzincan, Erzurum ve TRA1 işletmelerinde sırası ile %66.10, %67.93, %67.87 ve %67.70 olarak hesap edilmiştir. Arazi sermayesini oluşturan varlıklar grubunda toprak varlığı en fazla paya sahiptir. İşletme sermayesinin aktif toplamına oranı Bayburt, Erzincan, Erzurum ve TRA1 işletmelerinde sırasıyla %33.89, %32.07, %32.13 ve %32.30 olarak bulunmuştur. İşletmeler ortalamasına göre aktif sermayede en fazla paya sahip olan sermaye türü toprak sermayesidir (%58.01). Bunu

hayvan sermayesi (%24.22), bina sermayesi (%9.52) ve alet- makine (%5.07) sermayeleri takip etmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. İşletmelerde Aktif Sermaye (TL)

Aktif Sermaye	Bayburt		Erzincan		Erzurum		TRA1	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Toprak sermayesi	326 520	56.73	371 535	54.51	409 865	59.51	399 427	58,01
Arazi ıslahı sermayesi	-	-	-	-	-	-	-	-
Bina sermayesi	53 241	9.25	89 698	13.16	56 604	8.22	65 572	9.52
Nebat sermayesi	680	0.12	1 757	0.26	968	0.14	1 135	0.17
Arazi (Çiftlik) Sermayesi Toplamı	**380 441**	**66.10**	**462 990**	**67.93**	**467 437**	**67.87**	**466 134**	**67.70**
Hayvan sermayesi	135 838	23.60	165 381	24.27	164 692	23.91	166 741	24.22
Alet makina sermayesi	43 615	7.58	31 540	4.63	35 967	5.22	34 934	5.07
Malzeme mühimmat sermayesi	8 571	1.49	11 200	1.64	10 331	1.50	10 468	1.52
Para sermayesi	7 048	1.22	10 428	1.53	10 332	1.50	10 276	1.49
İşletme Sermayesi Toplamı	**195 072**	**33.89**	**218 549**	**32.07**	**221 322**	**32.13**	**222 419**	**32.30**
Aktif Sermaye Toplamı	**575 513**	**100.00**	**681 539**	**100.00**	**688 759**	**100.00**	**688 553**	**100.00**

3.1.2. Pasif sermaye

Pasif sermaye, öz sermaye ve yabancı sermayeden oluşmaktadır. Araştırma bölgesi işletmelerinde yabancı sermaye, işletmelerin cari borçları ile kira ve ortağa tutulan arazilerin değerinden oluşmaktadır. İşletme başına düşen borç miktarı, kira- ortak arazi gideri hariç Bayburt'da 25 142 TL, Erzincan'da 51 208 TL, Erzurum'da 15 689 TLve TRA1 oratlamasında ise 27 320 TL tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen yabancı sermaye miktarı 28 170 TL'dir. Yabancı sermaye Bayburt da %4.42, Erzincan da %7.66, Erzurum da ise %2.40 orana sahiptir (Çizelge 3.2). Erzincan işletmelerinin banka kredi kullanımı ve kişi borçları açısından Bayburt ve Erzurum işletmelerinden daha fazla olduğu tepit edilmiştir.

Çizelge 2. İşletmelerde Pasif Sermaye (TL)

Sermaye Kaynakları	Bayburt		Erzincan		Erzurum		TRA1	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Öz sermaye	550 077	95.58	629 307	92.34	672 239	97.60	660 383	95.91
Yabancı sermaye	25 436	4.42	52 232	7.66	16 520	2.40	28 170	4.09
- Banka	25 142	4.37	39 578	5.81	14 379	2.09	22 879	3.32
- Kişi	-	-	11 052	1.62	1 200	0.17	4 193	0.61
- Koop	-	-	578	0.08	110	0.02	248	0.04
- Kira-ortak arazi gideri	294	0.05	1 024	0.15	831	0.12	850	0.12
PASİF SERMAYE TOPLAMI	**575 513**	**100.00**	**681 539**	**100.00**	**688 759**	**100.00**	**688 553**	**100.00**

3.2. Gayri safi üretim değeri (GSÜD)

İncelenen işletmelerde GSÜD, bitkisel ve hayvansal üretim değeri olarak incelenmiştir. GSÜD'ni oluşturan bitkisel ve hayvansal üretim değerleri ve devlet teşvik ve desteklemeleri Bayburt, Erzincan ve Erzurum illeri için ayrı ayrı incelenmiş TRA1 ortalaması alınmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Gayri Safi Üretim Değeri (TL)

	Bayburt		Erzincan		Erzurum		TRA1	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Bitkisel Üretim								
Yem bitkisi	8 528.89	11.56	14 651.45	13.07	11 108.95	11.64	11 628.55	11.91
Hububat	12 436.20	16.86	10 669.80	9.52	16 564.37	17.35	14 641.85	15.00
Endüstri bitkisi	-	-	1 785.84	1.59	7 642.03	8.01	5 131.77	5.26
Bahçe bitkileri	-	-	4 042.72	3.61	-	-	1 274.56	1.30
Meyvelik	-	-	187.6	0.17	-	-	53.60	0.06
Teşvikler - Destekler	3 809.89	5.16	4 263.59	3.80	4 856.64	5.09	4 574.36	4.69
Hayvansal Üretim								
Süt	27 504.07	37.29	49 753.15	44.39	30 149.41	31.59	35 013.15	35.87
PDKA	14 123.50	19.15	17 762.50	15.85	16 473.50	17.26	16 716.00	17.13
Çiftlik gübresi	176.25	0.24	292.29	0.26	142.48	0.15	185.98	0.19
Prim veTeşvikler	7 181.36	9.74	8 664.84	7.73	8 507.25	8.91	8 379.89	8.59
TOPLAM	**73 760.16**	**100.00**	**112 073.78**	**100.00**	**95 444.63**	**100.00**	**97 599.71**	**100.00**

İncelenen işletmelerde Gayri Safi Hasıla (GSH) Değerleri Çizelge 4.'de verilmiştir. Bayburt, Erzincan, Erzurum illerinde ve TRA1 ortalamasında GSH'nın sırası ile %97.59, %97.47, %98.07 ve %97.80'lik kısmını GSÜD oluşturmaktadır.

GSH Bayburt'ta 75 581.59, Erzincan'da 114 980.25, Erzurum'da 97 327.51 (TL) ve TRA1 kapsamında 99 790.58 (TL) olarak hesap edilmiştir.

Çizelge 4. Gayri Safi Hasıla Değeri (TL)

	Bayburt		Erzincan		Erzurum		TRA1	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Gayri Safi Üretim Değeri (1)	73 760.16	97.59	112 073.78	97.47	95 444.63	98.07	97 599.71	97.80
- Bitkisel Üretim Değeri	24 774.98	32.78	35 601.00	30.96	40 171.99	41.28	37 304.69	37.38
- Hayvansal Üretim Değeri	48 985.18	64.81	76 472.78	66.51	55 272.64	56.79	60 295.02	60.42
İkametgah Kira Bedeli (2)	1 821.43	2.41	2 906.47	2.53	1 882.88	1.93	2 190.87	2.20
İşletme Dışı Tarımsal Gelir (3)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gayri Safi Hasıla (1+2+3)	**75 581.59**	**100.00**	**114 980.25**	**100.00**	**97 327.51**	**100.00**	**99 790.58**	**100.00**

Araştırmada GSH içerisinde işletmelerin ikametgah kira bedeli %2.20'lik kısmını oluşturmaktadır. İşletmelerde işletme dışı tarımsal gelire ise rastlanmamıştır.

Araştırmada işletme masrafları işçilik (aile-yabancı), cari masraflar, EKE, amortisman masrafları incelenmiştir.

İşçilik masrafları aile ve yabancı olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır (Çizelge 5). Aile işgücü masrafı Bayburt, Erzincan, Erzurum ve TRA1 ortalamasında sırası ile toplam işgücü masrafının %79.37, %76.80, %78.87 ve %79,17'sini oluşturuken yabancı işgücü masrafı sırası ile %20.63, %23.20, %21.13 ve %20,83'ünü oluşturmaktadır.

Çizelge 5. İşçilik Masrafları

		Yabancı işgücü	Aile işgücü	Toplam
Bayburt	**TL**	2 932.53	11 281.03	**14 213.56**
	%	20.63	79.37	**100.00**
Erzincan	**TL**	3 274.50	10 838.81	**14 113.31**
	%	23.20	76.80	**100.00**
Erzurum	**TL**	3 260.30	12 166.60	**15 426.90**
	%	21.13	78.87	**100.00**
TRA1	**TL**	3 078.87	11 701.45	**14 780.32**
	%	20.83	79.17	**100.00**

İncelenen işletmelerde masraflar toplamı Çizelge 6'da toplu olarak verilmiştir. TRA1 kapsamında işletmelerin toplam masrafı 69 695,98 TL'dir. Bu tutarın %76.01'ini cari masraflar oluştururken, %21.21'ini işçilik gideri, %0,22'sini EKE ve %2,56'sını amortisman masrafı oluşturmaktadır.

Çizelge 6. İşletmelerde Masraflar Toplamı

		İşçilik Masrafı	Cari Masraflar	EKE	Amortisman Masrafı	Toplam
Bayburt	**TL**	14 213.56	37 716.22	141,85	1 343.66	**53 415.29**
	%	26.61	70.61	0,27	2.51	**100.00**
Erzincan	**TL**	14 113.31	62 002.79	164,21	2 349.41	**78 629.72**
	%	17.95	78.85	0,21	2.99	**100.00**
Erzurum	**TL**	15 426.90	50 604.61	158,05	1 648.30	**67 837.86**
	%	22.74	74.60	0,23	2.43	**100.00**
TRA1	**TL**	14 780.32	52 973.71	154,82	1 787.13	**69 695.98**
	%	21.21	76.01	0,22	2.56	**100,00**

Araştırmada tarım işletmelerinde GSH ve masraflar belirlendikten sonra, 2014 üretim dönemini temsil etmek üzere dönem sonunda, faaliyetlerin nasıl sonuçlandığını ekonomik yönden ortaya koyabilmek için sırası ile; Saf Hasıla (SH), Tarımsal Gelir (TG), Öz Semaye Rantı, Net Çiftlik Geliri, Rantabilite Faktörü ve Brüt Marj hesap edilmiştir.

Saf hasıla işletmede kullanılan sermayenin gelirini ifade etmektedir. GSH'dan işletme masrafları çıkarılması sonucu saf hasıla elde edilmiştir. Araştırma kapsamında Bayburt 22 166.30 TL, Erzincan 36 350.53 TL ve Erzurum ise 29 489.65 TL saf hasılaya sahiptir. TRA1 işletmeler ortalaması ise 30 094.60 TL saf hasılaya sahip olduğu hesap edilmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Saf Hasıla (TL)

	Bayburt	Erzincan	Erzurum	TRA1
GSH (1)	75 581.59	114 980.25	97 327.51	99 790.58
İşletme Masrafları (2)	53 415.29	78 629.72	67 837.86	69 695.98
Saf Hasıla (1-2)	**22 166.30**	**36 350.53**	**29 489.65**	**30 094.60**

2014 yılı faaliyet döneminde işletmelerde üçüncü kişilere yapılan ödemeler, amortismanlar ve malzeme-mühimmat sermayesindeki (envanter kıymetindeki) azalmalar, işletmelerin gerçek (dış) masrafını oluşturmaktadır. Araştırmada işletmeler Bayburt 46 721.36 TL, Erzincan 77 137.07 TL, Erzurum 58 852.42 TL gerçek masrafa sahiptir. TRA1 bölgesi işletmelerinde ortalama 63 149.78 TL gerçek masrafa sahiptir (Çizelge 8).

Çizelge 8. Gerçek (Dış) Masraflar

	Bayburt		Erzincan		Erzurum		TRA1	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Yabancı işçi masrafı	2 932.53	6.28	3 274.5	4.24	3 260.30	5.54	3 078.87	4.87
Cari masraflar	37 716.22	80.72	62 002.79	80,38	50 604.61	85.99	52 973.71	83.89
Envanter kıymet eksilmesi	141.85	0.30	164.21	0.21	158.05	0.27	154.82	0.24
Amortismanlar	1 343.66	2.88	2 349.41	3.05	1 648.30	2.80	1 787.13	2.83
Yabancı sermaye için ödenen borç faizleri	4 451.30	9.53	9 140.60	11.85	2 891.00	4.91	4 929.75	7.81
Kira bedelleri (arazi, bina kiraları)	135.80	0.29	205.56	0.27	290.16	0.49	225.50	0.36
Toplam	**46 721.36**	**100.00**	**77 137.07**	**100.00**	**58 852.42**	**100.00**	**63 149.78**	**100.00**

Araştırmada, Bayburt işletmeleri 28 860,23 TL, Erzincan 37 843,18 TL, Erzurum 38 475,09 TL tarımsal gelire sahiptir. TRA1 bölgesi kapsamında işletmeler 36 640.80 TL tarımsal gelire sahip olduğu hesap edilmiştir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Tarımsal Gelir

	Bayburt	Erzincan	Erzurum	TRA1
GSH (1)	75 581.59	114 980.25	97 327.51	99 790.58
Gerçek (Dış) masraflar (2)	46 721.36	77 137.07	58 852.42	63 149.78
Tarımsal Gelir (1-2)	**28 860.23**	**37 843.18**	**38 475.09**	**36 640.80**

Araştırmada yer alan işletmelerde işletmeci-çiftçinin öz sermayesinin gelirini gösteren öz sermaye rantı Bayburt 17 714.37 TL, Erzincan 27 209.93 TL, Erzurum 26 598.65 TL ve TRA1 bölge ortalaması ise 25 164.85 TL'dir (Çizelge 10).

Çizelge 10. Öz Sermaye Rantı

	Bayburt	Erzincan	Erzurum	TRA1
Saf Hasıla (1)	22 165,67	36 350,53	29 489,65	30 094.60
Yabancı Sermaye Faizi (2)	4 451,30	9 140,60	2 891,00	4 929,75
Öz sermaye Rantı (1-2)	**17 714,37**	**27 209,93**	**26 598,65**	**25 164.85**

İşletmeci-çiftçinin bedenen ve fikren çalışmasının, işletmede kullandığı öz sermayesinin ve katlandığı risklerin karşılığını gösteren net çiftlik geliri araştırmada Bayburt için 17 579.20 TL, Erzincan için 27 004.37 TL ve Erzurum için 26 308.49 TL'dir. TRA1 kapsamında ise net çiftlik geliri 24 939.35 TL olarak hesap edilmiştir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Net Çiftlik Geliri

	Bayburt	Erzincan	Erzurum	TRA1
Tarımsal Gelir (1)	28 860.23	37 843.18	38 475.09	36 640.80
Çiftçi Aile İşgücü Ücret Karşılığı (2)	11 281.03	10 838.81	12 166.60	11 701.45
Net Çiftlik Geliri (1-2)	**17 579.20**	**27 004.37**	**26 308.49**	**24 939.35**

Rantabilite faktörü; işletmenin karını nisbi olarak açıklayan bir kavramdır. Araştırma sonucuna göre rantabilite faktörü Bayburt'da %29.33, Erzincan'da %31.61 ve Erzurum'da %30.30, TRA1 işletme ortalamasında ise %30.16 olarak hesap edilmiştir (Çizelge 12).

Çizelge 12. Rantabilite Faktörü

	Bayburt	Erzincan	Erzurum	TRA1
Saf Hasıla (1)	22 165.67	36 350.53	29 489.65	30 094.60
Gayrisafi Hasıla (2)	75 581.59	114 980.25	97 327.51	99 790.58
Rantabilite Faktörü (1/2)* 100	**29.33**	**31.61**	**30.30**	**30.16**

İşletmenin çeşitli üretim kollarını karlılık bakımından karşılaştırmaya elverişli bir gösterge olan brüt marj hesabı araştırma kapsamında, Bayburt için 37 865.37, Erzincan için 52 977.46, ve Erzurum için ise 46 722.90 TL olarak hesap edilmiştir. TRA1 bölge kapsamında ise brüt marj 46 816.87 TL'dir (Çizelge 13).

Çizelge 13. Brüt Marj

	Bayburt	Erzincan	Erzurum	TRA1
Gayri Safi Hasıla (1)	75 581.59	114 980.25	97 327.51	99 790.58
Değişir Masraflar (2)	37 716.22	62 002.79	50 604.61	52 973.71
Brüt Marj (1-2)	**37 865.37**	**52 977.46**	**46 722.90**	**46 816.87**

Süt sığırcılığı yapan işletmelerin fonksiyonlarına göre sermayelerinde çiftlik sermaye oranı işletme sermaye oranından çok daha yüksektir. İşletme sermaye miktarı ve oranı (özellikle hayvancılıkla ilgili) artırılırsa işletmeler çok daha fazla gelir elde edebilirler.

KAYNAKLAR

Aksöz, İ., 1972. Zirai Ekonomiye Giriş. Zirai İşletmecilik Genel Kısım. Atatürk Üniversitesi Yayın No:15, 298 s., Erzurum.

Anonim, 2013a. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tüik.gov.tr/Tarım/Hayvansal/Üretim İstatistikleri/veri.doc erişim: 20,11,2014

Cinemre, H.A., Ceyhan, V. ve Kılıç, O. 1995. Çarşamba Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. O.M.Ü. Ziraat Fakültesi Araştırma Seri No:2, 104s., Samsun.

Cinemre, H. A., 1999. Tarım Ekonomisi. O.M.Ü. Ders Kitabı No:11, 183 s., Samsun.

Dağdemir, V., 2005. Bayburt İli Kop Ve Burnaz Dere Havzalarında Hayvancılık Yapan İşletmelerin Genel Durumu Ve Kooperatifleşemeye Bakış Açısı, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 147, S: 48-58, Ankara.

Demirci, R., 1978. Kırşehir Merkez İlçesi Hububat İşletmelerinde Optimum İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüklerinin Saptanması Üzerine Bir Araştırma (Doçentlik Tezi), Ankara.

Erkuş, A., Eliçin, A., Özçelik, A., Turan, A., Tanrıvermiş, H., Gündoğmuş, E., 1996. Tekirdağ İli Tarım İşletmelerinde İthal ve Kültür Melezi Süt Sığırcılığı Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi.

Erkuş, A., 1979. Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma. A.Ü. Ziraat Fak. Yayın No : 709, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler 415, 112 s., Ankara.

Gülten, ., 1994. Kıymet Takdiri, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:435, Ziraat Fakültesi Yayınları No:202, Ders Kitapları Serisi No:29, Erzurum.

Karagölge, C., 1987. Tarım Ekonomisi. Atatürk Üniv. Yayın No : 642, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 290, Atatürk Üniv. Basımevi, 169 s., Erzurum.

Karagölge, C., Kızıloğlu, S., Yavuz, O., 1995. Tarım Ekonomisi Temel İlkeler. Atatürk Üniversitesi Yayınları No:801, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 324, Ders Kitapları Serisi No:73, Erzurum.

Karagölge, C., 1996, Tarımsal İşletmecilik. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları no:326, Erzurum.

Karagölge, C., 2001. Tarımsal İşletmecilik-Tarım İşletmelerinin Analizi ve Planlanması. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:153, Erzurum.

Kızıloğlu, S., 1989. Oltu ilçesi Tarım İşletmelerinde Münavebe-İşletme Faaliyeti İlişkileri ve en Karlı üretim Planının Belirlenmesi. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Kıral, T., Kasnakoğlu, H., Tatlıdil, F.F., Fidan, H., Gündoğmuş, E., 1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi. Proje Raporu 1999-13, Yayın No:37, Ankara.

Miran, B., 2003. Temel İstatistik. Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi 1999. Öğrenci Seçme Sınavı Kılavuzu. Ankara: Meteksan Anonim Sirketi.

Peker, K., 1997. Erzurum İlinde Tarım İşletmelerinin Brüt Üretim Değeri Kriterine Göre Tiplendirilmesi ve Planlanması. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Türkay, O. 1990. İktisat Teorisine Giriş: Mikroiktisat. Turhan Kitabevi, 176 s., Ankara.